

Halálos veszélyek: 2021, a klíma- és covidkatasztrófa éve

Walter Baier – Eric Canepa – Haris Golemis (szerk.): *Capitalism's Deadly Threat*. transform! Yearbook 2021. Merlin Press Ltd.

A *Transform!* legújabb, *A kapitalizmus halálos fenyegetése* című évkönyvét – amely hetedik alkalommal jelenik meg – elsősorban a klímaváltozás és a Covid-19-pandémia tematizálja. Ugyan a tanulmányok nagyobb része 2020 őszéig készült el, és így például a vakcinadisztribúcióról csak egy-egy írás szólhat, megállapításaik nem vesztettek értékükből – a klímaváltozás és az ezzel járó ökológiai összeomlás összefüggései a globális kapitalizmussal sem tűntek el az egyre intenzívebbé váló szupercellák, áradások és egyéb környezeti-időjárás katasztrófák világában. A kötet tehát korunk legfontosabb kérdéseit tárgyalja – mindezt kritikai szemlélettel, különböző műfajokban. A szerzők „radikalizmusa” természetesen változó, ha a problémakeresést vesszük figyelembe, ha pedig az igazságtalanságok leküzdésére adott javaslatokat hasonlítjuk össze, a válaszok igen széles skálán mozognak. Márpedig ha a Covid-19 és a klímaváltozás okozta társadalmi egyenlőtlenségek oka azonos, a konklúzió sem lehet heterogén. Természetesen az olvasó dolga eldönteni, hogy az Európai Parlament hatáskörének növelésében vagy egy radikálisan megváltozott gazdasági-politikai rendszerben látja az igazságosabb jövőt – mindamellet, hogy a számbavett problémák objektíven jelen vannak a mindennapi életünkben, egyenlőtlenül elosztva Kelet és Nyugat, prekariátus és menedzserek között, azaz percepciójuk sem egyenlő.

Walter Baier szerkesztő bevezető tanulmánya szerint az európai integráció radikális változása időszerű, azonban ez nem várható belülről, mivel a jelenlegi intézményrendszer szerinte alkalmatlan a változás indukciójára, amelynek lehetőségét tovább gyengíti, hogy az EU két legerősebb államában, Franciaországban és Németországban is hamarosan szorosnak várható választások lesznek. Az integráció

nemhogy erősödött, hanem a pandémia második hullámában, a katolikus határlezárások, beutazási korlátozások és vakcinadisztribúció nyomán erősen gyengült, megmutatva az európai szupranacionális szervek alkalmatlanságát és a nemzeti egészségügyi rendszerek közötti egyenlőtlenséget. Baier szerint a járvány okozta válság pénzügyi kezelése (hasonlóan az eddigi gyakorlathoz) az EU intézményrendszere logikájából fakadóan a jelenleg hatalmon lévő nemzeti kormányoknak hoz politikai hasznot, erősítve a tagállami nacionalizmusokat. Ehhez a közös hitelfelvétel csak egy kisebb pozitív lépés, szerinte nagyságrendileg nagyobb összegre lenne szükség a *NextGenerationEU* rekonstrukciós alapon. A globális egyenlőtlenségek tüneteként fellépő migráció, Kína világgazdasági pozícióváltása és az USA külpolitikája meghatározó tényezői az európai integrációnak. Az EU újrualapításának szükségessége a demokráciadeficit okainak megértésével kell hogy kezdődjön, a szakszervezetek és szociális mozgalmak hangjának felerősítésével, a tagállami aktorok szerepének gyengítésével. Baier ebben látja az Európai Baloldal Pártjának szerepét, a posztkapitalista megújulás során az Európa Tanács helyett az Európai Parlament döntéshozó központtá fejlesztésével és páneurópai jelöltek elindításával. A parlament szerepének erősítése szerinte a radikális baloldal feladata.

Tekinthetjük üzenetértékű, erőteljes felütésnek, hogy a globális klímaváltozást tárgyaló blokk a kötet első nagy egysége – hiszen bár a pandémia a közfigyelmet uralva háttérbe szorította az erről szóló diskurzust, talán sosem volt fontosabb a fenntarthatóságról értekezni, mint most. A szerzők különböző megközelítéssel jutnak hasonló konklúziókra: valódi megoldás a jelenlegi tendenciák alapján nem várható, a klímaváltozás továbbra is, sőt, egyre inkább a globális igazságtalanság és egyenlőtlenség jelképe lesz.

A John Bellamy Fosterrel készült, marxista ökológiáról szóló interjú rávilágít arra, hogy a pandémia meggyengítette a kapitalizmus felülmúlhatatlanságának ideológiáját, lehetővé téve a gondolkodást, így kijelenthető: „*Nincs alternatívája a szubsztanciális egyenlőségen és környezeti fenntarthatóságon alapuló társadalomnak, ami csak a szocializmus lehet – ha az emberiség fennmarad*” (61.) A további szövegek is rávilágítanak a globális kapitalizmus és a környezeti katasztrófa komplex összefüggéseire, és bár önmagukban nem mutatnak – és terjedelmüknél fogva nem is mutathatnak – teljes képet, a fontosabb megállapítások mindenképpen említést érdemelnek. A különböző fókuszú, műfajú és minőségű szövegek nem meglepő módon hasonló következtetésekre jutnak, a kötet egységessége nem törik meg, a

gondolatok egymás mellé sorolhatók. Az első fontos állítás a globális környezeti katasztrófával kapcsolatos diskurzus, amelyben gyakran kerül elő Kína mint a legnagyobb szennyező – mely megállapítás természetesen árnyalendő, ha történeti, világkereskedelmi stb. kontextusba helyezzük. Ezzel összekapcsolható a Covid-19 állatról emberre terjedése is, amit a kínai étkezési kultúra bűnbakká tétele helyett az ember és természet egyensúlyának felbomlásaként, a művelés alá vont területek egyre intenzívebb terjeszkedéseként kell értelmeznünk. A világpolitikai elemzés megmutatja azt is, hogy a globális Nyugat és Kelet milyen eszközökkel és hatékonysággal igyekszik megfékezni a környezeti katasztrófát. A „pandémia mint cezúra a fogyasztói társadalomban” gondolat cáfolatának jelentősége megkérdőjelezhetetlen: az egyéni közlekedés szerepének csökkenése a közösségi közlekedés javára és az ehhez hasonló kezdeti politikai ígéretek a megvalósuló politikai programokban jóval gyengébben jelennek meg – olvassa ki az EU-s helyreállítási alap elosztásából Mahnkopf. Az ökológiai katasztrófa az új normalitás, az olvadó jégsapkákkal, trópusi viharokkal, áradásokkal – minden újabb esemény eltereli a figyelmet az előzőről, meggátolva a teljes kép kialakulását. A Green New Deal politikai konstrukció buborékjellegét egyértelműsíti az elmúlt évtized számos jelensége. A globális kapitalizmus a technológiai innováció és a piac önszabályozó ereje, illetve a „tudatos fogyasztás” propagálása természetesen nem bizonyult hatékonynak az ökológiai válság kezelésében: az emissziós kvóták, az önkéntes kibocsátáscsökkentési vállalások, a be nem tartott nemzetközi egyezmények megmutatták, hogy zöld kapitalizmus nem létezik (később előkerül a kérdés: létezhet-e egyáltalán?). Az EU-féle Green Deal Mahnkopf szerint nem a szennyező ipar leépítését, hanem addicionális, megújuló energiaforrások és technológiák támogatását jelentette, amely csak a növekvő energiafogyasztás fedezésére volt elég. Nem tartalmaz mélyebb stratégiát, csupán a végcélt, az ún. karbonsemlegesség (azaz a nettó nulla szén-dioxid-kibocsátás) elérését – habár a fent említett karbonkvóta mellett és a szén-dioxidot a légkörből hatékonyan és megfizethetően kivonni képes technológia nélkül, a haszonállat- és haszonnövénytermelés rendszerének megtartásával stb. a karbonsemlegesség üres ígélet marad. Az EU politikájának kritikája elsősorban a politika hiányából táplálkozik. Eskelinen tanulmánya szerint a kapitalizmus mint termelési mód a jelenlegi társadalmi alapja az emberiség és a természet közötti kapcsolatnak, így a klímaváltozásnak is. A szövegben a fenntartható kapitalizmus létrehozhatóságáról értekezik,

és bár érvelésének fontos része, hogy az antikapitalista tendenciák felerősödése vezethet a klímaváltozás mérsékléséhez, szerinte ehhez nem szükséges a globális kapitalizmus megdöntése.

Az EU Green Deal kritikájában számos fontos megállapítást olvashatunk, például hogy a program aránytalan felfelé áramló gazdasági elosztás csupán a magánérdek javára. „Az alapos elemzés a Green Deal-ről rámutat, hogy ez nem egy úttörő vízió az ökológikus jövőért, inkább csak igyekezet az Európa politikai és gazdasági status quójának zöldre mosdatására” (118.). A részletes elemzés nem meglepő következtetésre jut: az EU zöldpolitikája semmiféle szociális összetevőt nem tartalmaz, ehelyett az intézményrendszer redundanciáját mutatja.

A Covid-19-pandémiáról szóló blokk szinte minden kortárs ügyet felvonultat, amelyek az elmúlt időszakban méginkább felszínre kerültek: a nemi egyenlőtlenségek, a szociális intézményrendszerek, a munkások helyzete mind fontos vizsgálati pontjai a többségében institucionalista vagy ökonomista elemzéseknek. A pandémia tovább növelte az egyenlőtlenségeket, hiszen a legkiszolgáltatottabb munkásokat hozta még rosszabb helyzetbe. A távoli munkavégzés szélesebb körűvé válása és az ehhez kapcsolódó szociális problémák (mint például a családon belüli erőszak), az alkalmi munkavállalók és feketén foglalkoztatottak védelme felerősödő munkásjogi kérdéssé vált. Egyértelmű, hogy a munkásság körében azok a csoportok váltak még kiszolgáltatottabbá, amelyek eddig is a legsérülékenyebbek voltak. Természetesen az egyes munkakörökben eltérő arányban reprezentáltak a nemek, így fordulhat elő, hogy férfiak és nők között is eltérő a vírusnak való kitettség kockázata. Töréspontot találunk földrajzi értelemben is, az egyenlőtlenség Európán belül is érzékelhető (a kelet-európaiak kiszolgáltatottságának illusztrálására a 2020 tavaszán elindított, mezőgazdasági idénymunkásokat Németországba szállító charterjáratok esetét említi tanulmányában Kulke). A nők vírusnak való erősebb kitettségének számos oka van: jellemzően ők alkotják a többséget az ápolók és a pénztárosok, eladók között, az oktatásban dolgozók nagyobb része is nő – így nem csupán a vírusnak való közvetlen kitettség, hanem a lezárások, boltbezárások hatásai is őket sújtották nagyobb arányban. A lezárások alatt radikálisan növekvő családon belüli erőszak áldozatai szintén többségében nők. Az újonnan megjelenő tömeges távoli munkavégzést megelőzően is erősen nőtt azok száma, akik feladataikat online platformon kapták, esetleg tevékenységüket az ügyfelek online értékelték. Huws kutatása alapján

az ilyen módon dolgozó emberek többsége fizikai munkát végzett a pandémia előtt, és a gyenge munkajogi státusz miatt jellemzően a leginkább kitett kategóriába tartoztak, szociális juttatás, betegszabadság stb. nélkül. Ezt a helyzetet gyengítette tovább a világjárvány. A piac mindenhatóságának mítosza az Egyesült Királyságban akkor bomlott fel, amikor világhírűvé vált, hogy a valódi válságot csak az állam eszközeivel lehet kezelni. Mindeközben a tőkeakkumuláció nem állt meg, a digitális munkavégzés még hatékonyabb eszközöket biztosít a profitmaximalizáláshoz – olvasható részletesen Huws írásában, hozzátéve, hogy a munkásmozgalmi szerveződést is megkönnyíthetik ezek az eszközök. Az applikációkkal munkát végzők között az érdekvédelmi szervezetek kiépülése és erősödése a pandémia alatt erősödött, amely sztrájkokban és szolidaritási akciókban is kifejeződött.

A kötet a fentiekén túl foglalkozik egyéb kérdésekkel is, ezek közül talán a baloldali perspektívából túlságosan is optimista USA-országjelentés emelkedhet ki (amely a közép-balközép és a Bernie Sanders által reprezentált szociáldemokrata baloldal helyzetét értékeli Biden elnök beiktatását követően). A további országelemzések görög, dán és brit jelenségeket dolgoznak fel. Az évfordulókhoz kötődő írásokat az Olasz Kommunista Párt alapításának 100., az osztrák szövetségi alkotmány 100. és a görög forradalom 200. évfordulójáról olvashatunk. A katolikus-baloldali diskurzusról értekező írások nem bizonyulnak meggyőzőnek ahhoz, hogy az európai baloldal jövőjét a katolicizmussal karöltve képzeljük el.

Összességében elmondható, hogy a kötet sokszínű szövegei többségében kortárs problémákat igyekeznek feltárni, kritikai elemzéssel dolgoznak és a jelenségek gyökereinek feltárására törekuszenek. Nem felejtendő el azonban, hogy a globális kapitalizmus által okozott problémák rendszeren belüli megoldása lehetetlen, mint ahogy az a legtöbb tanulmányból kiolvasható. A kötet alcíme (*A kapitalizmus halálos fenyegetése*) azonban félrevezetőnek bizonyult: az antikapitalista narratíva igen gyengén jelenik meg. A gyökeres átalakulás igénye nélkül lehetséges ugyan szakszerű policyszintű kritikát megfogalmazni vagy Ursula von der Leyen ígéreteit számonkérni, azonban a rendszer kritikusaik fel kell ismerniük azt (a kötetben is szereplő megállapítást), hogy a kapitalizmus kizárólagosságának mainstream mítosza egyre gyengébb – a kötetben található kritikák és elemzések többségében nélkülözik az ebből fakadó lehetőségeket.

Capitalism's Deadly Threat

Joanna Bourke
Luciana Castellina
Fabian Fajnwaks
John Bellamy Foster
Ursula Huws
Maria Karamessini
Kateřina Konečná
Birgit Mahnkopf
Sandro Mezzadra

2021
 transform!
europe

Edited by
Walter Baier, Eric Canepa
and Haris Golemis

A kötet megrendelhető a
Merlin Press honlapján: <https://www.merlinpress.co.uk/>